

אלהיו בנחל כרית

מחבר: אלחן סמט

מלכים א יז, ב-ז

תוכן המאמר:

1. צו ה' לאלהיו
2. קיום הצו על ידי אלהיו
3. התייבשות הנחל

שלושה חלקים בפסקה קצרה זו העוסקת בשהיית אלהיו בנחל כרית (י"ז, ב-ז):

- ב-ד: צו ה' לאלהיו
- ה-ו: קיום הצו על ידי אלהיו
- ז: התייבשות הנחל

בעיון זה נקדיש דיון מפורט לכל אחד משלושת חלקי הפסקה לפי הסדר, ובכולם נתור אחר תשובה לשאלות שנשאלו בעיון הקודם ונתרו פתוחות.

1. צו ה' לאלהיו

- ב וַיְהִי דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר:
ג לֶךְ מִזֶּה
וּפְנֵיךָ לֶךְ קִדְמָה
וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַיַּרְדֵּן.
ד וְהָיָה מִהֲנַחַל תִּשְׁתָּה
וְאֶת הָעַרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם .

מה טעמו של צו ה' הזה לאלהיו, ולשם מה בא בו הפירוט של המקום המדויק שעל אלהיו ללכת אליו? אם המטרה העיקרית להליכתו של אלהיו מן המקום שבו נשא את שבועתו הייתה כדי להסתתר מפני אחאב ואיזבל,¹ [1] האם אין הליכה זו דבר המתבקש מעצמו? ואם כן, צו ה' לשם מה נועד? ואם עיקרו של צו ה' הוא בהבטחת הכלכלה לאלהיו במקום הסתרתו, הרי די היה בסיפא שלו, ומה צורך אפוא בציון המקום המדויק שבו עליו לשהות?² [2] ר' שמואל לניאדו³ [3] בפירושו 'כלי יקר' על נביאים ראשונים, מנמק את צו ה' הזה בכך ששבועתו של אלהיו נעשתה ביזמתו שלו:

אף על פי שאלהיו לשם שמים נתכוון, לכבוד ה' ועבודתו, עם כל זה היה פועל אכזריות למנוע מהם אפילו הטל שאינו נעצר...
ולעומת זה
(- וכתגובה לכך) אמר לו "לך מזה", **שטרדו משם**, או אפשר: "לך מזה" כלומר מזה האכזריות שעשית במניעת הטל מהברכה.

בדבריו אלו מתגלה גישה מהפכנית ביחס להערכת שבועתו של אליהו:
גזרת אליהו מעוררת כלפיו ביקורת מאת ה' אף שה' עצמו הוא זה
שמקיימה בפועל, והמשך הסיפור שלפנינו נועד להבליט ביקורת זו.

נימה של גערה שומע בעל 'כלי יקר' בציווי "לך מזה". יש כאן מעין צו
גירוש לאליהו, אשר מטרתו 'לטורדו משם', ממרכז הממלכה, מחברתם
של בני עמו. [4] אליהו מגורש מעמו, ועל כן לא נאמר לו 'לך לך קדמה',
אלא "לך מזה".

הבה נמשיך לקרוא את דבריו הנועזים של בעל 'כלי יקר':

לך נע ונד ופנית לך קדמה, ונסתרת שם בנחל כרית כי שם מושבך,
שצריך [מקום מושבך ל] היכרת כשם המקום אשר תשב בו: 'נחל כרית'
- לשון כריתה.

לא רק בצו 'ההליכה מזה' נשמעת הגערה באליהו. אף בכיוון ההליכה:
"ופנית לך קדמה" ראה ר"ש לניאדו גערה: "לך נע ונד ופנית לך קדמה".
[5] אף סימון המטרה שאליה עליו להגיע, נחל כרית, רומז בשמו
לביקורת שיש על אליהו שדברו יגרום לכריתת המים בנחל, כפי שיארע
בהמשך, ולכריתת אוכל מנפשות בני עמו.

ושוב נמשיך בקריאת דבריו:

ובזה יובן היות כלכלתו על ידי האכזרים - העורבים, ולא זולתם, לפי
שהוא עשה בזה פועל אכזריות.

הנה, אף במה שנראה כדאגה לנביא, כעשיית נס למען כלכלתו במקום
שהוא עתיד לשהות בו שנה, הרחק מחברת אדם, רואה הפרשן רמז
לגערה באליהו. ובאמת מה טעם נצטוו דווקא העורבים לפרנס את
אליהו? על פי הפשט ניתן לענות כי הללו הם עופות חטפנים אוכלי כול,
ועל כן הם שמתאימים למשימת חטיפת הבשר והלחם למען אליהו.
אולם בהתחשב בכך שהעורב הוא עוף טעון סמליות, [6] יש לחפש
משמעות נוספת, סמלית, בבחירתם של הללו כשליחי הקיום של אליהו.

מניין לקח ר"ש לניאדו את התיאור של העורבים כאכזריים? דעה זו
מקורה בדברי חז"ל בכמה מקומות, הדורשים משני פסוקים במקרא כי
העורב מתאכזר אל בניו: [7]

תהלים קמ"ז, ט

נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו.

איוב ל"ח, מא

מי יכין לערב צידו כי ילדו [ילדיו קרי] אל אל ישועו
יתעו לבלי אכל.

בעקבות פסוקים אלו נאמרה הדרשה הבאה (עירובין כא ע"ב - כב ע"א):

"שְׁחָרוֹת כְּעוֹרֵב" (שה"ש ה', יא) - במי אתה מוצאן [- את דברי
התורה]? ... רבא אמר: במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל
בני ביתו כעורב.

את העובדה שנשלחו אל אלהיו עופות המהווים סמל לאכזריות (על בניהם שלהם) יש לפרש בכמה פנים: ר"ש לניאדו ראה בעורבים סמל לאלהיו עצמו. אף אלהיו מתאכזר על בני עמו, כמו העורבים על בניהם, ועל כן הם שנבחרו לכלכלו. וכך מפרש זאת אף מלבי"ם:

הזמין פרנסתו על ידי עורבים שהם אכזרים בטבעם, למען יזכור כי כן התאכזר על העם להמיתם ברעב.

בעל המצודות, לעומת זאת, רואה הוראת לקח לאלהיו דווקא בכך שהעורבים שינו את טבעם ביחסם אל אלהיו:

"ואת הערבים ציויתי וגו' " - בכדי להעיר רוחו לבל יתאכזר על ישראל, בראותו כי העורבים האכזרים יחמלו עליו לכלכלו, ואיך לא יחמול הוא על ישראל?

ושמא אפשר לראות את המשמעות הסמלית בבחירת העורבים בדרך שלישית: העורבים המונעים אוכל מבניהם, מביאים אוכל זה לאלהיו, הניזון, כביכול, מאוכלם של אותם בני עורב המשוועים לאל. ובכן, האם היא הנביא מוכן להתקיים בדרך נס על חשבון אחרים? אוכל זה, שמקבל אלהיו באמצעות העורבים, הרי נחטף מבני עמו הנמקים בצערם על העדר הגשמים. האם היא מוכן לאכול "לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב" כשמדובר בלחם ובבשר של בני עמו המצטערים?

2. קיום הצו על ידי אלהיו

ה וַיִּלֶךְ וַיַּעַשׂ כְּדַבַּר ה' וַיִּלֶךְ וַיָּשָׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַיַּרְדֵּן [8].
וְהָעֲרָבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֶּקֶר וּלְחֶם וּבָשָׂר בְּעֶרֶב וּמִן הַנַּחַל יִשְׁתֶּה.

בדרך כלל קיימת התאמה בין צו ה' שבפסוקים הקודמים (ב-ד), לבין קיומו על ידי אלהיו בפסוקים אלו, כפי שניווכח מטבלת השוואה זו:

על שלושה הבדלים בין הטורים המקבילים עלינו לעמוד:

- א. כנגד "וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית" שנצטווה אלהיו בדבר ה', נאמר בתיאור מעשיו: "וַיִּשָׁב בְּנַחַל כְּרִית". הבדל קל זה מלמדנו כי ההסתרות אינה עיקר במעשיו של אלהיו (וזאת בניגוד לדברי רי"א - ראה הערה 1).
- ב. הסדר בין שני מרכיבי מחייתו של אלהיו, האכילה והשתייה, התהפך: בדבר ה' קודמת השתייה לאכילה, ואילו בתיאור המעשי קודמת האכילה לשתייה. טעם הדבר פשוט: בדבר ה' הוקדמה השתייה, משום שהיא צורך קיומי יותר מן האכילה, אולם בתיאור היא נתאחרה כדי לסמוך את שתיית אלהיו מן הנחל, לסיום המשברי של סיפורנו המונע את המשך שתייתו זו: "וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבֶשׂ הַנַּחַל...".
- ג. ההודעה הסתמית בדבר ה' לאלהיו כי הוא 'ציוה את העורבים לכלכלו' מתמשת במציאות בדרך מפתיעה, וזו אולי ההפתעה הגדולה שבסיפורנו: פעמיים ביום, בבוקר ובערב (כמנהג הקדמונים לאכול אך פעמיים ביום), הם מביאים לאלהיו לחם ובשר. חיים של מותרות זומנו אפוא לאלהיו בנחל כרית.

האם הצדיק מצבו של אלהיו קיום אורח חיים כזה?

דברים י"ב, כ כִּי יִרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ
וְאָמַרְתָּ אֲכֹלָה בָּשָׂר כִּי תֵאָנֶה נִפְשֶׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר
בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בָּשָׂר.

מן הפסוק הזה למדו חז"ל שראוי לאכול בשר רק במצבים של שפע ותיאבון ולא בשעות צער ורעב. [9] על כך יש להוסיף את דברי המשנה במסכת תענית, [10] המתארת את אורח החיים הציבורי בחורף שחון כמו זה שהיה באותה שנה - אורח חיים של תעניות ושל מיעוט שמחה. ובכן: בעת שעם ישראל עסוק בתעניותיו על הבצורת הקשה, מוגשות לו לאליהו, שהוא מחוללה של אותה בצורת, ארוחות תדיר של "לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב" דבר יום ביומו! [11]

מה טיבה של הוראת הביקורת המופנה כלפי אליהו במעשה זה? אליהו נדרש לפרוש מחברת בני עמו ומן הפורענות שהביא עליהם. בשהייתו הרחק מהם נבחנת השאלה, האם יהא מסוגל לחיות שנה בבדידות, ולחוות יום יום, פעמיים ביום, את היותו שונה מבני עמו, נבדל מחברתם ומגורלם. שהות בת שנה זו בנחל כרית יש בה גערה נסתרת בנביא: בִּזְמַתוֹ לַעֲצוֹר אֶת הַמָּטָר הוּא מְבִיא צֶעַר עַל בְּנֵי עַמּוֹ וְאִינוּ חֹשׂ בְּמִצּוֹקָתָם. יַעֲזֹבֵם אִפּוֹא, כִּךְ מוֹרָה לֹו הַצּוֹ הָאֱלֹהִי, וַיִּנְסֵה לַחַיּוֹת אֹרֶחַ חַיִּים שִׁישׁ בּוֹ הַתְּעַלְמוֹת קִשׁוּחָה מִמִּצּוֹקָתָם וּבִיטוּי לַאֲי־שׁוֹתְפוֹתוֹ בְּגוֹרְלָם. אִפְשָׁר וְאוֹרֶחַ חַיִּים זֶה בְּנַחַל כְּרִית יִבְיֵאֵנוּ לְבַקֵּשׁ לְשׁוֹב אֶל בְּנֵי עַמּוֹ, לְחֹשׂ בְּמִצּוֹקָתָם וְלִהְיוֹת שׁוֹתֵף בְּגוֹרְלָם. צֶעַד כִּזֶּה, לֹו יִתְמַשׁ, יֵהָ צֶעַד רֵאשׁוֹן לְקִרְאָתָהּ בִּיטוּל שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֱלִיָּהוּ. [12]

נראה הדבר, שעל רמז הביקורת הזה הגיב אליהו. בתיאור כלכלתו בולט אי השוויון בין המאכל למשתה:

וְהַעֲרִיבִים מִבְּיָאִים לֹו לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֶּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בְּעֶרֶב -
וּמִן הַנַּחַל - יִשְׁתֶּה.

לא נאמר כי אליהו אכל ממה שהביאו לו העורבים, כשם שנאמר ששתה מן הנחל. אפשר שכוונת הדבר לרמוז על מורת רוחו של אליהו מן הבשר המובא אליו פעמיים בכל יום. אך האם השיגה התוכחה הנסתרת דבר מעבר לכך?

3. התייבשות הנחל

ז וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבֶשׁ הַנַּחַל
כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאֶרֶץ.

שנה שלמה, שיש בה מחזור עונות שלם, עברה על אליהו בנחל כרית. לא בבת אחת נפגש אליהו עם תוצאות שבועתו - עם יבושת הנחל. לאחר חורף שחון החלה זרימת הנחל להתמעט, ובמשך הקיץ המים הלכו הלך וחסרו. הנחל שהיה רצועה ירוקה של חיים מפכים בלב המדבר הצחיח, החל לגווע אט אט. ככל שנתמעטו המים ונחלשה זרימתם, כך נתייבשו גדותיו הירוקות של הנחל, וצמחייתם הצהיבה. ככל שנסוג הנחל התקדם המדבר שסביבו ותפס את מקומו. ואליהו, החי על הנחל, חוץ את גוויעתו האיטית וחש בעליל כיצד עמידתו על שבועתו מכריתה חיים רעננים, ומשליטה את חרבוני הקיץ ואת שממת המדבר הנורא. עד... 'מותו' הגמור של הנחל: "וייבש הנחל". ומדוע אירע דבר זה? "כי לא היה גשם בארץ...".

אליהו עומד על דעתו ועל שבועתו, ואינו מוכן לסגת מהן, ולהשיב בדברו את המטר על הארץ. על כן יימשך הוויכוח עמו. אולם לא עוד במקום זה, בנחל כרית, ולא עוד באמצעות 'טיעונים' אלו, 'אמצעי לחץ' אלו, כפי שהיו בנחל: עורבים טעוני משמעות סמלית, המכלילים את הנביא היושב בדד בנחל כרית (ששמו אף הוא סמלי) בלחם ובשר בבוקר ובערב. דרך זו הרי לא הביאה תוצאות, ועל כן יש לטלטל את הנביא ממקומו למקום אחר, ולנסות דרך חדשה של ויכוח - התנסות חווייתית חדשה לנביא, שאולי היא תשנה את עמדתו ותרכך אותה.

לשם כך בא הסיום המשברי לאותה שהות של שנה בנחל כרית. התייבשות הנחל, כפועל יוצא הכרחי מגזרת הבצורת שגזר אליהו, תאלץ את הנביא לחפש מקום אחר להמשך קיומו בימים הקשים הללו, וצו ה' ינחנו אל המקום החדש הזה ואל דרך הקיום החדשה באותו המקום, לשם המשך הוויכוח.

יש לשים לב לכך, כי אף שה' דואג לכלכלתו בדרך נס, רק מזונו של אליהו ניתן לו בדרך זו ואילו מימיו ניתנים לו בדרך הטבע (כך הדבר הן בפסקה הזו והן בפסקה הבאה המתארת את אליהו בצרפת). וכאשר כלו המים בנחל, אין הקב"ה מסייע בידי אליהו למצוא מים לשתייתו בדרך נס, לא בנחל וגם לא במקום אחר. כך מסביר זאת מלבי"ם:

"והיה מהנחל תשתה" - שפע ההשגחי ירד אל האדם כפי הכנתו. ואחר שאליהו הכין את עצמו במעשה זה (- בשבועתו) לעצור בעד הברכה העליונה מרדת למטה, כן לא היה אפשר שתד גם עליו. ולכן לא היה אפשר לפרנסו על ידי... שיתברכו המים ששותה מהם, כי זה נגד הכנתו... והראה לו שאי אפשר שישאב שפע חדש ממקור חיים, רק שישתה מנחל שכבר מימיו בתוכו, אשר סופו ליבש וליחרב, כמו שעצר בעד העם שלא יתפרנסו רק מהמזון והמים הנמצא לפני קללתו.

אף בדברי רש"י מפורש הדבר, כי התייבשות הנחל מהווה מרכיב בוויכוח בין ה' לאליהו, אלא שלדבריו לא התייבשות הנחל כשלעצמה היא המהווה 'טיעון' בוויכוח זה אלא תוצאתה: טלטולו של אליהו למקום אחר לשם המשך הוויכוח:

"וייבש הנחל" - כדי שידע צורך הגשמים **יְטַרִיחַ לַגְלוֹת**. שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרוין ברעב. [13]

בדברי רש"י הללו כבר נרמז הקו שיהא אופייני לוויכוח עם אליהו בשלבו השני בצרפת, והוא הפוך למה שהראינו בתיאור שהייתו בנחל כרית. עתה תיבחן עמדתו של אליהו דווקא בפוגשו בדרך בלתי אמצעית בסבל שגרמה שבועתו. עליו עצמו תעבור כוס הסבל הזאת, המזומנת לבריות בעת רעב: הצורך לגלות ממקומו ולחפש מקום שבו ניתן להתקיים. או אז, יהא עליו לבוא בין הבריות מוכות הרעב ולראות בסבלן.

[1] כדברי ר"י אברבנאל ומפרשים נוספים.

[2] או אז היה צו ה' הופך להודעה מעין זו: 'הנה צייתי את העורבים לכלכלך במקום שבו תבחר להיטתר'.

[3] רבה של ארם צובה (- תלב שבסוריה) ובן דורו הצעיר של ר' יוסף קארו (המאה השש-עשרה).

[4] בזכרוננו עולה צו ה' למשה שנאמר בלשון דומה, ושבנו אכן נראה שההליכה 'מזה' אינה רק לשם מטרה במקום שאליו הולכים, אלא גם גירוש מן המקום שבו נמצא המצוה. שמואל ל"ג, א לך עלה מזה אפה וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאֶרֶץ... והמקום שממנו יש ללכת הוא הר סיני לאחר חטא העגל ולפני חידושה של הברית המופרת. לכך יש להוסיף את צו ה' למשה בהיותו בהר סיני בזמן חטא העגל, על פי ניסוחו בספר דברים (ט, יב): "קום רד מהר מזה כי שחת עמך..."

[5] הצירוף 'נע ונד' לקוח כמובן מעונשו של קין, שגורש אף הוא קדמה (בראשית ד', טז, והשווה שם ג', כד).

[6] בתרבויות רבות בעבר ובהווה העורב משמש כסמל שלילי.

[7] מובן כי השאלה המדעית-הזואולוגית, מה יחסם של העורבים לגזליהם בפועל, אינה מענייננו כעת, ואף לא השאלה מהו הדבר שגרם לתפיסת העורב כאכזרי על בניו במקורות שלהלן. מבחינת המשמעות הסמלית של שילוח העורבים אל אליהו, די לנו בכך שזהו הדבר שסימלו העופות הללו בתודעה.

[8] משפט זה משמש ככותרת למעשיו של אליהו בהמשך, ועל כן הוא כלל שאחר כך יבואו פרטיו. לפיכך אין קושי בכפילותו של הפועל 'וילך': הראשון מציין את היענותו של אליהו לדברי ה' באופן כללי, ואילו השני מציין את הליכתו המסוימת משומרון קדמה לכיוון נחל כרית.

[9] ראה בבלי חולין פד ע"א; רש"י על הפסוק בדברים וכן רמב"ם הלכות דעות פ"ה ה"י.

[10] פרק א משניות ד-ז. אף אם המתואר במשנה זו (המבטאת ללא ספק מסורת עתיקה יומיו), לא נתקיים בפרטיו ובדקדוקיו בתקופתו של אליהו, ברור שגם אז היו מתענים בחורף שחון. תיאור של תענית ציבור על אסון טבע אחר, על מכת ארבה, מצוי בהרחבה בספר יואל (פרקים א'-ב'). תעניות על עצירת גשמים מצויות אף אצל עמים אחרים.

[11] ראה דברי הברייתא בתענית י ע"ב, המגנה את מי שמנהיג עידונין בעצמו בעת צרת הציבור.

[12] דרך זו שבה מתנהל הוויכוח בין ה' לבין האדם לא במילים אלא במעשים, אופיינית גם למקומות נוספים במקרא, שבהם מנסה ה' לשכנע את האדם לשנות את דרכו ואת דעתו. כך לדוגמה הדבר לכל אורך ספר יונה; במידת מה, אף הוויכוח עם איוב, לרבות נאומי ה' שבסוף הספר, הוא כזה. נראה כי בתחום העיוני המופשט, באמירה הישירה הפונה להגיונו של האדם, אין די עצמה כדי לשכנעו לשנות את עמדתו. באלו עלול האדם לדמות לעצמו כי טיעוניו אינם נופלים כביכול מאלו של ה'. כיוון שכך, מחייבת הפדגוגיה האלוהית לנהל את הוויכוח בדרך של פנייה לרבדים העמוקים יותר באישיותו של האדם. כך גדל הסיכוי שהאדם ייווכח בצדקת ה', אף כי גם אז אין הדבר מובטח.

[13] נראה כי רש"י הוא הפרשן הראשון שראה בסיפור האירועים בנחל כרית נימה של פולמוס וויכוח בין ה' לנביאו. אמנם רש"י פקח עינינו לכך רק בסיומו המשברי של הסיפור, אולם בקביעתו העקרונית "שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרוין ברעב", וביישום כוונה פולמוסית על המשך תנועתו של אליהו בצו ה', הוא פותח פתח לפרשנים הבאים אחריו לפרש בדרך זו את כל הפסקה מתחילתה. ואכן, ר' שמואל לניאדו, כשהוא מסיים את פירושו לראשיתה של הפסקה, בדבר הגערה שגוער ה' באליהו באומרו לו 'לך מזה', ובשלחו אותו לנחל כרית להתכלל על ידי העורבים (ודבריו הובאו בסעיף הראשון של עיון זה), מסיים את דבריו בלשון זו: "וסיוע לזה מדברי רש"י ז"ל בסמוך, גבי 'וייבש הנחל' ". הוא מוצא ברש"י סיוע בלבד, משום שר"ש לניאדו עצמו הרחיב מאוד את פירושו של רש"י ויישמו על הפסקה בשלמותה.